

župnik mi postreže potem s črno kavo in finim turškim duhanom, kar je tukaj običajno. Razkaže mi svoje stanovanje. V eni sobi je altar. Tukaj Frančiškani ob delavnikih mašujejo; ob nedeljah in praznikih je pa sv. maša na pokopališču pod milim nebom. Katoliške cerkve ni v Banjiluki. Bila je, pa so jo pred dvema letoma Turki požgali. — Prosil sem ob tej priliki dovoljenja, da bi smel hoditi semkaj maševat, dokler mi ne bo mogoče v bolnici postaviti svojega altarja. — Razven župnika je tukaj le še jeden pater, prvemu duhovni pomočnik, katerega sem tudi obiskal. Katoliška župnija v Banjiluki šteje okrog 2000 duš, kojih pa mnogo prebiva tudi v okolici, deloma v precejšnji daljavi. Vse mesto ima kakih 14.000 prebivalcev. Največ je mohamedanov, potem nezedinjenih Grkov; nekoliko je tudi judov.

Od oo. Frančiškanov sem šel k usmiljenim sestrám (milosrdnicam), ki bivajo v isti ulici; le ena hiša je med njimi in Frančiškani. Pri sestrah se mi je zdelo vse nekako domače. One nosijo tudi tukaj svojo navadno redovniško obleko. Štiri sestre so tu, prednica s. G. J. je rojena Kranjica. Pravijo, da so tudi ob času največjih nerednostij in nemirov v svoji redovniški obleki prosto hodile po mestu, a da se jim ni nikdar nič žalega zgodilo. Imajo tu malo hišico, v kateri stanujejo, zraven pa šolo in precej velik

vrt. Šola je zdaj prazna, ker imajo počitnice. Ponudile so mi jo za stanovanje, ako hočem priti k njim. Te ponudbe se hočem tudi poprijeti, kakor hitro se tu nekoliko udomačim, in bo dovoljeno brez spremstva hoditi po mestu.

Ta dan nisem mesta veliko ogledoval, ampak od usmiljenih sester sem hitel nazaj v vojaški tabor. Tu smo opoludne obedovali v svojih šotorih, kar so nam bili skuhalo vojaki. Po obedu so se ločili od nas tovariši, ki so odhajali v Travnik. Mi pa smo šli gledat bolnico, ki so jo bili Turki že popolnoma izpraznili. Naši vojaki so jo še to popoldne osnažili, in precej drugi dan smo se preselili vanjo. Eno sobo sem si jaz izprosil za kapelico. Dal sem jo pobeliti, vojaki pa so mi okna in tla lepo pomili, tako, da je zdaj prav snažna. Včeraj sem postavil altar in danes sem že prvič maševal na njem.

Tudi prve ranjence so nam danes pripeljali. Tri sobe imamo sedaj napolnjene z bolniki. Kakor kaže, ne bo se izteklo zasedanje Bosne tako mirno in brez prelivanja krvi, kot se je mislilo v začetku. Videli bomo, kaj nam prinese bližnja prihodnjost.

Bodite mi presrečno pozdravljeni in spominjajte se svojega jako

Vas spoštujočega

Ivana.

Lepota in nraavnost.

Ko sem ustanavljal ta list, bilo mi je med drugimi predmeti posebno pri srcu lepoznanstvo ali estetika. Želel sem tej stroki odločiti častno mesto v tem listu, ne pa samo zato, ker je ta list deloma leposloven, ampak največ zato, ker se je prav ta znanost pri nas zelo zane-marjala, kakor druge modroslovne vede, in vendar je prav v tej znanosti treba imeti trdnih načel in jasnih razlogov. Ničesa ne sovražim bolj, kakor slepo dirjanje po neznani poti in strastno po-

tegovanje in delovanje za kako dvomljivo stvar. „Clara pacta, boni amici!“, to velja tudi tukaj. Umeti je treba jasno in dobro spoznati, kaj v resnici hočemo, po katerih pravilih se moramo ravnati, potem bomo hodili varno, in gotovo tudi kaj dosegli.

Take jasnosti potrebujemo tudi v estetiki ali v lepoznanstvu, kakor v drugih znanstvih. Skušnja uči, da se v drugih vedah navadno ne upajo neizurjeni in nepoučeni soditi o stvareh, ki spadajo

v tiste vede. V estetiki pa si mnogi privajajo pravico govoriti in pisati, akoravno se v vsakem stavku vidi nezrelo mišljenje, nejasna sodba. Posebno kadar pišejo o posameznih umotvorih ali izdelkih, kadar je kritikujejo ali presojujejo, kaže se mnogokrat tako neopravičeno zahtevanje, tako neumestno hvalisanje ali grajanje, da mora večji čitatelj le obžalovati pisatelja in pisanje. Ne motim se, ako trdim, da je pri nas lepoznanstvo premalo poznano, da vsaj one temeljitosti ni, katere bi si želeli za zdravi razvoj narodne umetnosti.

Naše lepoznanstvo (estetika), kolikor se je obdelovalo, ozira se skoro edino le na pesništvo. Gosp. Stritar je v »Zvonu« pisal mnogo lepoznanškega in velik je bil in je njegov vpliv v našem slovstvu, ne toliko zaradi njegove temeljitosti in trdnih dokazov, kolikor zaradi lepe, vabljive in mikavne pisave, v kateri je on res prvak med Slovenci. Toda, naj si bode njegova pisava še tako lepa, to na tehtnici znanstveni ne velja vsega, ampak znanstven spis velja toliko, kolikor njegovi razlogi. Tudi se je Stritar oziral večinoma na pesništvo, za katero ima zlasti gledé oblike mnogo zaslug.

Temeljitih sestavkov o podlagi lepoznanstva, o lepoti v obče in njenih pogojih, o njenih razmerah do drugih idej, n. pr. do dobrega, pravega in resničnega, pisalo se je pri nas samo mimogredé, a nikoli ne po znanstvenih načelih, določno in temeljito. In vendar so taka preiskovanja neobhodno potrebna. Brez resničnih načel, brez jasnih pojmov, brez trdne podlage ni mogoče o kakem znanstvenem predmetu razpravljati. Prav zato mi je bilo tako pri srcu, da bi mogel prav zložno, kakor bi se mi zdelo potrebno, na dolgo ali na kratko, obdelovati glavna poglavja estetike, seveda tako umljivo, da bi umeli vsi čitatelji, pa tudi tako temeljito, da bi se h krati prepričali o resnici. Oboje združevati je pač težko; navadno je v spisu ali eno ali drugo, in čitatelji se spodtikajo ali nad preveliko učenostjo, katere ne umevajo, ali nad golimi besedami — frazami, ki nimajo v sebi zrna. Skušal bom ustrezati na obe strani, toda blagovoljni čitatelj

naj mi odpusti tu pa tam kak težavnejši izraz. Kar je samo na sebi težko, tega tudi pisatelj ne more narediti lahkega; iz svinca ne more kovač narediti plev. Čitatelj naj raje polagoma bere in sproti natanko preiščuje, tako se mu bode razjasnilo obzorje. Žalibog smo le preveč navajeni verjeti mični besedi, gladkemu zlogu, podkupljivemu govoru. Rožice so duhteče in mične, a za drugo niso, nego za veselje. Od samih rožic tudi pisatelj ne more živeti, in pesnik ne počivati na samem cvetju. Estetika je vednost o lepem in o lepih umotvorih, a ni tako lahko dognati zakonov lepote, kakor je lahko in prijetno gledati lepe predmete. O tem se bomo prav kmalu preverili.

Med takimi važnimi vprašanji, o katerih je bilo tudi v našem slovstvu mnogo prepira, je nastopno: v kaki razmeri sta lepota in nramnost? Pa treba je to razložiti. Kaka stvar je lahko lepa, kako človeško dejanje je lahko nramno dobro, plemenito in hvalevredno; drugo dejanje utegne biti slabo, druga stvar grda. Prav lahko je pa oboje na enem in istem predmetu, namreč: lepota in nramna dobrota, kakor tudi zunanja grdost in nramna slabost. Slika n. pr. kažoča, kako sili mlada mati v gorečo hišo, da reši svoje dete, utegne biti kaj lepa in predstavlja vrhu tega dejanje, ki je nramno dobro. Druga slika bi utegnila predstavljati na grd način kako grdo dejanje. Nahajali bi tukaj h krati grdost in nramno slabo dejanje. To kaj lahko umevamo. A kaj? Je-li združena na enem in istem predmetu lepota z nramno hudobijo, ali grdost z nramno dobroto? Vem, da ima čitatelj odgovor že na jeziku: Tudi grd človek ima lahko dobro, pošteno srce, in lep človek ima lahko s pregrehami obloženo vest. To je resnica; toda naše vprašanje ni to, tako ga ne smemo umeti. Na ta način je seveda lahko združeno karkoli si bodi med seboj. Marveč tu vprašujemo: ali more jedna in ista stvar v jednom in istem smislu biti lepa in h krati nenramna? Torej, da pojasnim svoje besede z zgledom: ali more biti kako slabo dejanje h krati tudi lepo, ali more biti kaka nenramna slika h krati tudi res lepa? (Nadaljevanje prih.)

in vse je navdušeno klicalo: »Živel car Fran Josip I.«

Tako se nam vrsté tukaj žalostni in veseli dogodki, dnevi resni in dnevi slovesni.

Z odličnim spoštovanjem in srčnim pozdravom se Vam priporoča

Vaš

Ivan.

Lepota in nравnost.

(Nadaljevanje.)

To vprašanje nikakor ni lahko; pa kakor povsodi, tako bomo tudi tukaj najbolje shajali s pravilom: qui bene distinguit, bene docet, t. j. kdor prav razločuje, tudi prav poučuje, prav umeva in razklada. Torej razločevati je treba prav, spoznavati, kam spada to, kam drugo; vsako stvar, pa tudi vsako besedo, davati na pravi prostor.

Pa še predno dalje razkladam, naj povem, čemu da nam bode koristilo to prevdarjanje. Povedal bom naravnost: Mnogi trdijo, da se v umetnosti ni treba nič ozirati na to, je-li predmet nравno dober, dovoljen in pošten, ali ne; da je le lep, pa je dovolj. Lepota je sama sebi namen in sama sebi zadostuje. Tako n. pr. je treba slikarju samo na to paziti, da izbere mikaven in pomenljiv predmet, da ga z barvami v lepih oblikah predločuje, to je dovolj. Je-li dejanje ali prizor v soglasju z nравnimi zakoni, ali ne, to je za umetnika deveta briga. Seveda drugi učijo pa drugače in pravijo, da je na nравnost treba najprej paziti, in da ne more biti predmet lep, ako ni po nравi dober. Kaj je resnično?

Trojen odgovor si lahko mislimo: Kak predmet utegne biti sicer lep, toda nikakor ne nравen, ali pa: predmet, ki ni po nравnih zakonih, tudi ni lep. Poleg teh dveh možnih odgovorov se utegne pač tudi dokazati, da more kak lep predmet le deloma biti nравno slab. Bodisi, da dobimo jeden ali drugi odgovor, vsekako je to, kar je nравno slabo, nedovoljeno. Naj bi torej tudi kak slab predmet bil v istini lep, nič ne dene: nikakor ni dovoljen, lepota mu ne daje pravice biti. Pa vse to mo-

ramo razkazati, mora se nam samo po sebi razjasniti.

Da spoznamo, v kaki razmeri sta lepota in nравnost, moramo vedeti, kaj je prva, kaj je druga. Kaj je lepota? Kaj je lepo?

Najprej je gotovo, da nam lepe stvari ugajajo, ali so nam všeč. Ako bi ne bile všeč, ne bi jih imenovali lepih. Pa to še ni dosti. Dobra jed nam tudi ugaja, in vendar ni zaradi tega tudi lepa. Znano je dovolj, da imenujemo le tisto lepo, kar vidimo ali slišimo. Zato smemo lepo imenovati tisto, kar ugaja našim očem, ali našemu sluhu — ali bolje: takrat, ko tisto gledamo ali poslušamo, — kajti ne smemo se ozirati na same oči kot telesno čutilo, ampak oziramo se na delovanje našega duha, ko gledajo oči lep predmet ali poslušamo lepe glasove.

Seveda mnogo nismo s tem razložili. Kajti, da nam lepo ugaja, znano je vsakemu, in morebiti bi nam kdo besedo »ugajati« tako razlagal: ugaja nam to, kar je lepo. Zato moramo globlje seči in zvedeti, od kod neki prihaja to, da je kaka reč lepa, ali zakaj in kdaj je lepa? Prevdarimo malo! Stol n. pr. je lep, kadar vidimo na njem v resnici vse dele in vse oblike take, kakoršne mora imeti pravi in popolni stol. Ko bi posamezni deli ne bili med seboj v pravih razmerah, ali ko bi kakega dela manjkalo, stol bi ne bil lep. Ali, ko bi kdo napravil orodje na kak poseben način, da bi se le težko na njem sedelo, ne vem, ali bi je mogli imenovati lep stol. Prav isto velja tudi o drugih stvareh. Zato smemo reči, da je tista reč lepa, ki je v resnici to, kar mora biti. Stol mora biti res stol, miza res miza, jezero res jezero, da mu mo-

ramo dati pridevek lep. Luže ali mlake ne more nihče imenovati lepo jezero. Pa to ne zadostuje. Konj naj ima tudi vse, kar zahtevamo od konja, vendar ni lep, ako je premajhen ali prevelik, ako ima preveliko glavo ali predolga ušesa. Da je kaj lepo, mora biti popolno, biti mora tako, kakoršno naj bi bilo po svojem bistvu ali po svoji naravi. Ako bi torej imeli pred saboj konja, ki je v celoti in po vseh svojih delih

tak, kakoršen mora biti po naših mislih konj, tak konj bi lahko bil lep. A tudi to še ni dosti. Kaj, če bi tak popoln konj bil umazan, razmršen: ali bi bil tudi lep? Tudi to je dovolj znano in priznано, da je lepo to, kar ima »lepo« zunanjo obliko. Ako bi naredili konjsko podobo iz ilovice, a naredili popolnoma tako, kakoršen je konj po zunanje, podoba bi bila lepa.

(Nadaljevanje prih.)

Slovstvo.

SLOVENSKO SLOVSTVO.

Pedagogika. Po najboljših virih spisal Anton Zupančič, učitelj pedagogike na ljubljanskem bogoslovnem učilišču. V Ljubljani. Zal. Katol. Bukvarna. Tisk. Katol. Tiskarna. 1888. 8°. Str. 152. Cena 80 kr., po pošti 5 kr. več.

Ta knjiga, ki je sedaj dovršena pred nami, izhajala je polagoma kot priloga »Duh. Pastirja«. Nastala je iz potrebe. »Živo smo čutili potrebo slovenskega v krščanskem duhu pisanega vzgojeslovja. Moderno vzgojstvo namreč hodi napačno, pogubno pot, kajti moti se gledé nature gojenčeve in gledé namena njegovega, priznavajoč mu edino le zemeljski cilj. ... Ko sem l. 1882. začel poučevati v tej reči, jel sem se kmalu pripravljati na izdajo slovenskega, po krščanskih načelih sestavljenega vzgojeslovja, ki naj bi se h krati oziralo na zahteve avstrijskih šolskih zakonov. Tako knjigo ti, dragi čitatelj, danes izročim.« — Tako nam pravi pisatelj sam, s katerim namenom in v katerem duhu je sestavil svojo knjigo. Razdelil jo je prav naravno v tri dele. Prvi del govori o gojencu, t. j. o njegovi naravi in njegovih zmožnostih. Drugi del nam prav kratko predstavlja vzgojitelja in tretji nam kaže kraj in način vzgajanja. Vodi nas v domačo hišo, seveda zlasti pa v šolo, ki mu je najprej vzgojilnica, potem učilnica. Dostavek uči kratko, kako naj se obrazujejo nepolnočutni otroci. — Pedagogično slovstvo večjih narodov narašča dandanes neprestano. Vendar ne more imeti nad njim veselja človek trdno-krščanskega prepričanja. Kajti premnogom knjig le uči, kako naj se z vzgojanjem človeštvo osvobodi vere in verskih zakonov. Vse naj bi v vzgoji storila sama narava. Vzgojeslovje naj bi le kazalo, kako naj se narava naglo razvija, kakor se z umetno gorkoto cvetlice gojijo in naglo razvijajo v cvetličnjakih. Verska načela o grehu, o popačeni naravi, o

večnem namenu, o dolžnostih do cerkve božje, — niso več veljavna. Zato je neobhodno potrebno, da se vrlo omikan in dobro poučen pedagog, ki ima prepričanje in srce versko, loti te velevažne vede, kakor se je lotil pri nas gosp. pisatelj. Ako sploh v kaki stroki, gotovo imajo v pedagogiki verska načela popolno veljavo. Zgodovina katoliške cerkve namreč prejasno uči, da prav ta cerkev ima čudovito vzgojevalno moč. Na tem polju je bila ona vedno zmogovita in te moči se bojé tudi nasprotniki, zato si ne upajo pomagati drugače, kakor da cerkev odri-vajo od vzgoje, kjer le morejo. Toda — tudi ta knjiga nam je priča, da se nasprotnikov preveč ni treba bati: cerkev je mati otrok in njihova prava vzgojiteljica, to se vidi vseskozi lahko iz knjige. — Toliko o duhu, v katerem je pisana. Gledé pedagogičnih načel in pravil je knjiga sploh trezna in se drži navadnih nazorov. Prav tako so tudi dušeslovna načela navadna, kakoršna se lahko rabijo za pedagogično pojasnjevanje. Strog modroslovec bi morebiti utegnil kaj malega ugovarjati. A v podrobnosti se ne moremo spuščati. Opomnim naj še, da je terminologija po večem navadna ali spre-jeta, tu pa tam nekoliko samostojna ali celó težka. Jezik sploh je jasen, govor kratek: knjiga je pisana za omikance, za šolo, manj za prosti pouk; bolj za glavo, nego za srce.

„Drobtinice“. XXII. letnik. Uredil dr. France Lampe, profesor bogoslovja, vodja Marijanišča. Izdala katol. družba za Kranjsko. V Ljubljani 1888. Tiskala »Katol. Tiskarna. S podobo Matere Božje »Pomoči kristijanov v kapeli Marijaniški«. 8°. Str. 244. Cena karton. knjigi 1 gid. 20 kr. Dobiva se v »Katoliški družbi« in v »Katoliški Bukvarni«. Te knjige, ki je posvečena vladiki ljubljanskemu dr. Jakobu Missia, ne morem tukaj ocenjevati, ampak podajam samo nekatere besede iz predgovora: »S srčnim veseljem pozdravimo to knjigo — naših »Novic« ljubo sestrico — katera bo, kakor te, skrbela za časno in večno osrečenje svojih bralcev.« Tako so

Lepota in nравnost.

(Nadaljev. in konec.)

Povdarjam pa še jedenkrat, kar sem rekel: O konju iz ilovice bi dejali: to je lepa podoba; kajti nikdo ne bi v resnici imel takega stvora za pravega konja. Vendar priznavali bi stvoru lepoto zaradi oblike. Iz tega se vidi, da je zunanja oblika v našem vprašanju prevažna.

Kakšna pa mora vendar biti oblika, da je lepa? Veliko modroslovcev pravi, da se mora oblika kake stvari vjemati z njenim bistvom, to je, taka mora biti oblika, kakoršno zahteva bistvo dotične stvari. Seveda tega povedati z malo besedami ni mogoče; o tem, kakšna naj bode bistvu primerna oblika, poučuje nas skušnja. Prav tisto misel moremo z drugimi besedami tako le izreči: Oblika mora biti popolna in mora nam ugajati zaradi popolnosti. Radi popolnosti imamo nad njo veselje, prijetno in dobro se nam zdi, ko gledamo ali »uživamo« tak predmet. Zato pravi kratko neki slavni modroslovec: Pulchra sunt, quae visa placet — ako je pogledaš, ugaja ti lepo.

Iz tega vidimo, kako navadno opisujejo lepo modroslovci. Vendar naj povem svojo pravo misel: čisto določno in primerno se ne da povedati, kaj je lepo, tistemu, ki tega ne vé iz skušnje. Razložiti v razne dele ne moremo tega pojma, ker je jednovit. Kako naj slepcu razložim, kaj je rudeče, kaj svetlo, kaj temno, ako ni tega videl nikdar? Kaj mu pomaga, ako mu govorim o gibanju éterskih delcev, ako pa nikdar ni občutilo njegovo oko onega gibanja? Zato smemo priznati (in ni se nam treba sramovati te nevednosti), da ne moremo popolnoma dognati, kaj je lepo. Opazujoči razne stvari naredimo si kar sami ob sebi nekako merilo, in tisto rabimo pri raznih predmetih; jeden predmet imenujemo lep, drugega ne, tretji nam je le nekoliko lep itd.

Akoravno ne moremo kar kratko določiti, kaj je lepo, moremo pa vendar najti in dovolj jasno izraziti pogoje, da je kak predmet lep. Saj tudi ne vemo, kaj je življenje, a poznamo dobro po-

goje, vsled katerih živo bitje nastane in svoje življenje ohrani. Za naš namen je dovolj, da poznamo pogoje lepote. Lepo je to, kar po svoji popolni, čutni obliki ugaja, in za naš namen nam bode ta resnica zadostovala.

Ko pravim: lepo je to, kar nam po svoji popolni, čutni obliki ugaja, — kar je gotovo in resnično — naznanjam že pogoje za lepoto. Oziram se namreč, govoreč o lepem, na dvojno stran. Gotovo se godi nekaj v nas ali v našem srcu takrat, ko občutimo, da je lepota prijetna. Ako govorimo o lepih predmetih in o lepoti, moramo se torej gotovo ozirati na to — notranjo (subjektivno) stran; tako izvemo, kakó lepoto občutimo. A to pa še ni vse. Vsakega predmeta ne imenujemo lepega, torej je gledé lepote gotovo med raznimi stvarmi razloček. Prav tako gotovo je tudi, da ne narejamo mi s svojim čutenjem kake stvari lepe, ampak da ima stvar tisto lastnost sama ob sebi (objektivno). Kajti, ako zapremo, ogledavši si kako podobo, svoje oči, prepričani smo, da je podoba še vedno lepa, kakor je bila preje, ko smo jo gledali. Torej prepričani smo trdno, da je kaka stvar lepa sama na sebi, da pa mi s čutenjem lepoto le spoznamo.

Ko prevdarjamo, v kaki razmeri sta lepota in nравnost, moramo se ozirati na obe strani, kakor smo ji prav sedaj razložili. Izvedeti moramo, kako hoče vladati nравnost nad lepimi predmeti samimi, kako hoče določevati in uravnati lepoto, potem pa moramo spoznati, kaj nam veva nравnost gledé čutenja ali uživanja lepote, kako hoče nравnost vladati tudi nad nami, ko nam ugaja kak lep predmet.

Premišlujmo najprej o lepem predmetu samem (objektivno) in o pogojih, da more biti lep. To je za naš namen najvažnejše. Potem še-le si bomo ogledali drugo — subjektivno — stran. Pogoji, da je kak predmet sam na sebi lep, so trije, ki se pa dajo umevati tudi kot jeden sam pogoj. Ta pogoj je vsestransko vje-manje raznih delov ali ozirov, ki pridejo

v poštev pri lepem predmetu. Vjemanje imenujemo tudi soglasje ali harmonijo. Vsi estetik priznajo, da ni lepote brez vsestranske harmonije. Katere so tiste strani? Kaj se mora neki vjemati med seboj? Brez obotavljanja smemo reči: Vjemati se mora 1. vnansa oblika z bistvom tiste stvari, to se pravi, stvar mora biti po zunanje taka, kakor zahteva njeno bistvo ali njena narava. Ako pravim »po zunanje«, mislim sicer najprej na zunanjo obliko, toda h krati umevam s tem vse drugo, kar morem spoznati s svojimi čutili. Ko bi n. pr. gledal pred seboj jabelko, ki ima na videz lepo rudečo kožo, a bi po gnjilobi že hudo smrdelo, takega jabelka ne bi imenoval: lepo jabelko, kajti spoznal sem iz smradu, da to že ni več pravo jabelko, ampak smradljiva, torej ostudna stvar, dasi tudi ima lično kožo.

Vjemati se morajo 2. vsi posamezni deli zunanje oblike, to je: vsi deli, katere opazujemo na zunanji, čutni obliki; imeti morajo določno, naravno razmero med seboj. Dokazati tega ni težko. Vendar pa priznam rad, da ni lahko razložiti, v čem obstoji tisto vjemanje posameznih delov. A nekoliko vsakdo vé, vsakdo čuti. Naj pojasnim z zgledi: Naslikaj drevo s tankim deblom, dolgimi in močnimi, debelimi vejami, z velikimi listi rudeče barve: ne vem, kako bi ugajalo tako naslikano drevo. Sicer je pa to davno izrekel pesnik:

Humano capiti cervicem pictor equinam
Jungere si velit et varias inducere plumas
Undique collatis membris, ut turpiter atrum
Desinat in piscem mulier formosa superne:
Spectatum admissi risum teneatis amici?

(Horat. de art. poet. v. 1—5.)

Pesnik vpraša Pisone, ali ne bi se smejali, ko bi videli tako-le sliko: Lepi človeški glavi je dodan konjski vrat, truplo je pokrito z raznim perjem, udje so nanošeni od raznih stranij in ozadje je črno — ribje. Tudi mi bi se smejali takemu stvoru razbrzdane domišljije in s tem pripoznali, da v lepoti mora biti soglasje ali vjemanje med deli. — Vjemati se mora predmet 3. z našo naravo, da je lep. Naj bi nahajali kje tudi oba prva pogoja, ako se tisti predmet z naravo našo ne vjema, ni estetično lep. Nasli-

kaj še tako popolno krastačo, ali »pošten« kup gnoja: ni lepote, ker se kaj takega ne vjema z našo naravo.

Pa tudi na čutenje svoje, na notranjo stran moram gledati, ko razkazujem lepoto. Pa o tem sem že govoril in pokazal, da čutimo neko prijetnost v sebi: zato govorimo o uživanju lepote, govorimo o »ukusu« i. t. d. To čutenje je vse-kako treba deti v ono vrsto, kamor štejemo veselje sploh, žalost, strah, upanje in druga čustva. Zato tudi veljajo za »lepočutje« isti zakoni, kakor za druga čustva.

Ko smo za silo ogledali si vse, kar vidimo na pojmu »lepota«, moramo se ozreti tudi na drug pojem, s katerim imamo opraviti: nравnost. Pa ta pojem nam ne bode delal preglavice, kajti deloma je ta pojem znan, deloma pa so pojavi navadni, vsakdanji in jako lahki, ob katerih opazujemo lahko nравnost. Tudi v nравnosti govorimo o soglasju ali vjemanju. Poglavitna stran pa, s katero mora biti soglasje, je nравni zakon. Nравni zakon je zapisan v naša srca in nam veleva, kaj naj storimo, prepoveduje, kaj naj opustimo. Spoznavamo pa nравni zakon s svojo pametjo in to spoznavanje, to vedenje imenujemo vest. Celo človeštvo priča, da je v istini v naši naravi, v naši pameti tak zakon. Tudi vé vsakdo in mora sam pričati, da je nравni zakon nespremenljiv in ima najvišjo veljavo. Nikdo se mu ne sme ustavljati, nikdo mu ne sme ugovarjati. Nравni zakon določuje vsa naša dejanja; vedno in povsodi nam kaže in veleva, kaj naj storimo. Ne samo nad našimi dejanji vlada ta zakon, ampak tudi nad mislimi našimi, nad čustvi, nad željami in nad voljo. Vse to je pod oblastjo nравnega zakona.

Kaj pa je na tem? Kakšna pa je ta oblast? Ta oblast je najvišja izmed vseh, kar si jih moremo misliti. Kar veleva zakon, to je treba storiti; vest človeku mogočno zapoveduje in se mu kar nič ne dobrika. Ali pa ni kaj izvzeto iz oblasti tega zakona? Prav nobena stvar, niti najmanjša misel ni izvzeta, ni prosta. Torej tudi lepočutje ne? Tudi ne, nikakor ne, kakor tudi ne druga čustva. In lepi predmeti? Niso izvzeti; biti mo-

rajo pod nravnim zakonom, ako človek hoče ali neče. Ideja lepote: ali ta izvzema kako stvar iz oblasti npravnega zakona? Ne; ni ga višjega zakona nad nravnim in ni je višje ideje nad nravnostjo. — Teh stavkov ne more nihče tajiti, pa jih tudi naravnost neče: kdo bi hotel biti nenraven?

Kar se vjema s tem zakonom, imenuje se nravno dobro; kar se ne vjema, je nravno slabo. Vse bi se moralo vjemati, tako zahteva zakon. A volja naša, akoravno jo veže nravni zakon, vendar je prosta in more ta zakon tudi prestopiti. Tak prestop je gotovo nered, je nekaj slabega, da, je najslabše. Kakor je namreč nravni zakon najvišji zakon, tako je tudi dejanje proti temu zakonu najvišje zlo. Zaradi tega se vsi sramujemo, ako smo kaj storili proti nravnemu zakonu, in tudi nihče ne prizna rad takega dejanja. Kdor prestopi nravni zakon, greši; tak prestop se imenuje greh.

Iz tega, kar smo dosedaj prevdarjali, moremo spoznati, kar nam je potrebno za naše vprašanje o lepoti in nravnosti. Da začnemo z zadnjimi resnicami: gledé greha je gotovo, da ne more biti lep. Greh je namreč gotovo nered; greh se ne vjema niti s človeško naravo niti z nravnim večnim redom — z Bogom; torej ni lep, ker ni v njem nikakega soglasja. Greh je prav zato najgrša stvar, najgrše dejanje. Eno in isto dejanje potemtakem nikakor ne more biti nravno slabo ali grešno in h krati lepo. Zato je gotovo, da laž sama na sebi ni lepa, tudi ne tatvina in drugi pregreški. Tako tudi niso lepe grešne strasti: jeza, maščevalnost, pohotnost i. t. d. Bodisi, da kaj napeljuje k pregrehi, bodisi, da izvira iz nje, tudi ni lepo, kajti vse to je proti nravnemu zakonu. Za to resnico ni treba daljšega dokaza.

Spoznavši to resnico smo kaj mnogo pridobili. Izvestno je, da ne more biti predmet nenraven in h krati lep. V nravnem delu ali dejanju ni onega soglasja, ki je glavni pogoj lepote. Pa še jasneje nam to mora biti, ako se oziramo na subjektivno stran, na sebe. Lepoto čutimo, in da jo čutimo, mora biti vtis prijeten ali ugoden; tudi v duši

naši se mora javiti soglasje, sami je moramo čutiti. Toda, kako naj čutimo soglasje, ako ga ni? Kako naj je vtis ugoden in prijeten, ko nravnost kaže prav nasprotje med dejanjem in nravnim zakonom, upor proti najvažnejši zadevi človekovi: nravnosti. Tu ni pravega lepočutja, ni estetičnega uživanja in tudi to nam priča, da ne moreta biti združena lepota in nravnost na enem in istem predmetu.

Dasi je to popolnoma jasno in se ne dá ovreči, vendar pa ne smemo prezreti neke težave ali pomisleka. Takó prevdarjaje smo se ozirali samo na uzornega človeka in na popolno človeško naravo. Nravno popoln človek pač ne more občutiti nikakega veselja nad predmetom nravno slabim. Ali, kakor je mnogokrat naše delovanje nasprotno nravnemu zakonu in je torej nravno-slabo, tako utegne tudi naše lepočutje imeti to napako, da mu ugajajo včasih nravnoslabi stvari. In tako je v istini. Skušnja uči, da nam ugaja včasih tudi, kar je nravno slabo, da ima le »lepo obliko«. Prav na to skušnjo se opirajo oni, katerim ni nravnost pri srcu. Ker nam ugaja — pravijo — lépo, ako tudi ni popolnoma nravno, zato je nravnost pri lepoti le postranska, nikakor pa ne bistvena ali potrebna stvar.

Da ima nravnost povsod in vselej prvo besedo, da je nravni zakon najvišji zakon, o tem smo se prepričali. Da pa žalibog naša narava tako rada prezre nravni zakon, da ne čuti takoj onega najnesrečnejšega razpora, ki je med dejanjem in nravnim zakonom, to ne more spremeniti našega nazora. Jedino merilo za lepoto ni naše čustvo. Saj tudi slabo dejanje, slab namen, slab dobiček, pregrešno uživanje sprijeni naravi mnogokrat bolj ugaja, nego dobro: ali naj radi tega dobro neha biti dobro? Ali merimo nravno dobroto po ravnanju grešnikov? Prav to, kar se ne vjema niti z idejo dobrega, niti z idejo lepega ali pravega, ugaja nam gostokrat. Ako govorimo o pogojih in zakonih lepote, ne moremo se ozirati jedino na želje in mnenje naše spremenljive narave, marveč gledati je treba tudi na vzvišeni človekov namen. Kdo mi ne pritruje,

ako pravim, da je naš ukus spačen, da nas greh vleče, da nas to draži in mika, kar je slabo? Saj ni mogoče človeške narave razkosati. Ako bi torej človek bil popolnoma v redu in dovolj občutljiv za nramnost, takoj bi ga zbodlo, takoj bi ga zbolelo, ko bi spoznal kje kaj slabega. Torej bi mu nikakor ne ugajalo nramno slabo, akoravno bi imelo navidezno lepo obliko.

Prav tukaj je glavna točka, za katero nam je. Kakor vidi čitatelj, priznavamo nramnosti absolutno veljavo in jej hočemo podvreči do cela naravo človeško. Potem pa sodimo o naravi človeški v našem vprašanju tako, kakor sodi vsakdo v drugih vprašanjih. Da, sprijena ali slabotna naša narava se mnogokrat tako upira pravi lepoti in jo kazi, kakor se ustavlja nramnosti.

Kar smo zgorej rekli o lepoti in nramnosti, velja tudi tedaj, ako bi navidezna lepota z nramnostjo nam ugajala: taka lepota bi ne bila prava lepota.

A v raznih slučajih utegne razmera med lepoto in nramnostjo tudi drugačna biti, nego smo sedaj prevdarjali. Naše prevdarjanje se je oziralo na dejanje ali predmet, ki bi h krati bil nramen in lep. A možno je tudi, da se nramnost le deloma pokaže poleg lepote, n. pr. ako se pokaže pregreha poleg kreposti, ako pisatelj slabo dejanje samó pripoveduje in h krati graja, ako je kak slab čin v celoti le nekaka temna stran, ob kateri se dobra stran tem lepše javi, ako rabi čitatelj slab značaj za to, da pojasni kako važno resnico, ako oni značaj sramotno pogine . . . : v takih slučajih ima nramno slabo v umetnosti popolno pravico in svoje pravo mesto. V teh slučajih ni dejanje ali predmet slab, ki ga nam kaže umetnik, marveč predmet kot celota more biti dober, dasi tudi je en del slab. Da to bolje pojasnim, naj navedem zgled. Ako umetnik slikar napravi sicer pravilen in ličen obraz, a na njem se dovolj izraža pohotnost in čutnost — razbrzdanost: ni mogoče imenovati take slike lepe, ker pohotnost kazi lepoto. Ako pa slikar to sliko tako napravi, da vidimo sicer isto postavo, isto osebo, toda vzbuja se nam stud nad slabim njenim značajem, in vidi se, da

umetnik sam obsoja pregreho, tedaj je slika lepa, ker je h krati nramno dobra, ima v sebi nramno idejo. Tako sem si razlagal Gu. Renijevo sliko: »Samoumor Kleopatre«, ki je v »Galleria Pitti« v Florenci. Kleopatra, znana egipčanska kraljica in lepotica, je naslikana z vso žensko mikavnostjo; na razgaljena prsa pritiska malo kačo, ki jej bode zadala smrt. Ali je to nramen ali nramno dovoljen — torej lep — predmet? Pohotna Kleopatra sicer ne more izražati kake »nebeške ideje«, torej bi jo moralist skoro obsodil. Toda umetnik pač kaže tukaj, kako pregreha sama sebe kaznuje in kako izvršuje nad seboj božjo pravičnost. Ogledovalec ne pomiluje te osebe, ne hvali njenega dejanja, ampak kmalu premaga nekoliko sočutja in hvali umetnika, da kaže večno pravico ali kazen osode, ki jo je doletela. Vse drugače bi bilo, ko bi jo bil naslikal kot zapeljivko v njenem zmagovalstvu, njej pred nogami zaslepljenega Antonija.

V taki meri in na takem mestu se torej sme nahajati nramno slabo ali pregrešno v umotvoru, ne da bi umotvor zaradi tega ne bil lep. Razlog za to je dvojen. Prvič je vsak umotvor bolj ali manj povzet iz narave in iz človeškega življenja. V umetnji se mnogokrat zrcali naše življenje in delovanje, naše prednosti, pa tudi naše slabosti. Zato je lahko umeti, zakaj ima tudi v umetnosti nekoliko pravice nramno zlo, saj si prisvaja pravico tudi v življenju. Drugič pa moramo pomisliti, da je vse, kar je vstvarjeno, nepopolno. Zato ima nramna popolnost neločljivo spremljevalko: slabost, nepopolnost, grešnost. Mnogokrat se kaže značajnost in nramna krepost lepše in boljše, ako jej stoji ob strani pregreha, kakor se tudi svetloba kaže jasnejše, ako je ozadje v sliki temno, ali, ako je poleg svetle podobe kaka temnejša. Kdo ne vé, da se tudi lep obraz bolj odlikuje poleg grdega, nego poleg enako lepega. Enako je tudi v nramni popolnosti.

Vidimo torej, da more umetnik rabiti tudi nramno zlo za svoje namene, samo da prav rabi, da ni umotvor sam v celoti nramno slab. To bi se zgodilo, ako bi se zlo kazalo v mični in mamljivi obliki,

ako bi se priporočalo, ako bi se zaničevala nrvnost in nrvna postava. Sploh veljajo tudi za slovstvo povsem ista nrvna načela, katera veljajo za naše življenje.

Kako važno je, da se na pravi način kaže v umotvoru hudobija, to se vidi iz tega, da more celó glavna oseba v kaki povesti ali drami popolnoma hudobna biti, ne da bi umotvor sam bil nenrven. To vidimo v Shakespearovem Rihardu III., ki je hudobnež prve vrste, a pesnik ne povečuje hudobije, marveč večno božjo pravico in višjo oblast, ki zmaga vsako hudobijo.

Lahko povzamemo iz dosedanjega predvarjanja splošno pravilo, ako se oziramo na dvojno stran v umotvoru: na predmet ali na stvar, ki se nahaja v umotvoru in na idejo ali misel, katero je umetnik izrazil v njem. Po ideji se ravna največ nrvnost umotvorova. Ako je ideja nrvna in dobra, nrven je umotvor: ako je pa ideja slaba, ne more biti umotvor nrven ali dovoljen po nrvnih zakonih. Da je torej umotvor res lep, mora tudi ideja njegova biti nrvna.

Kdor se ozira v dejanjsko življenje in na vsakovrstne umotvore, vé, kako težko je v posameznih slučajih soditi, ali je umotvor nrvno dober, ali ni. Vsekako je pa to že slabo znamenje za umotvor, ako moramo o njegovi nrvnosti dvomiti. Priznано je tudi dovolj, da se prava umetnost nikdar ne dobrika človeškim slabostim, da ne draži človeških strastij. Ako se pa to godi, kaže nam to, da umetnost propada. Kadar pravi umetnik:

*Ich wünsche sehr, der Menge zu behagen,
Besonders weil sie lebt und leben lässt,*

Faust

tedaj se je že prodal množici in ne bode se ustrašil nenravnosti, ako ž njo draži čutnost spridene narave.

Tako smo določili razmero med lepoto in nrvnostjo in vemo, kako moramo soditi o umotvorih. Za praktično porabo je to naše premišljevanje zeló imenitno. Ni torej po nrvnem zakonu dovoljeno, zavijati slabih predmetov v navidezno lepo obliko, češ, »lepota je sama na

sebi popolnoma neodvisna in ima vse pravice, kakor jih ima tudi nrvnost; ni se jej torej treba brigati za nič drugega«. Nenrvnost ali nrvna slabost uničuje lepoto, pokončava njeno jedro in bistvo, kakor mori črv lepe sadove.

Napačno je izgovarjati se tako: »Ne tajimo, da bi kak predmet utegnil biti nrvno slab in nedovoljen, a lep je h krati vendar le lahko. Lepota in nrvnost spadata na razne strani in nimata nič seboj opraviti.« Tako se sliši in čita pogostoma. A resnično ni, kajti vse ideje sezajo druga v drugo in se prešinjajo. Zlasti pa je treba pomisliti, da ne govorim o raznih straneh kakega predmeta, marveč o jednom in istem oziru. Ne velja namreč reči: Snov je slaba, oblika je lepa. Prav s tem namreč je priznано, da ni lep celotni predmet, ki obstoji iz snovi in oblike. Vsaka disharmonija razdira lepoto, tudi disharmonija med snovjo in obliko. Ako spravi pesnik spodtakljivo vsebino v lepe verze in krasne izraze, ni pesnija lepa, ker ni soglasja med tvarino in obliko, ker ne more slaba tvarina postati nikdar lepa, kakor tudi ne gobovo telo lepo in zdravo, ako je oblečeš tudi v svilnato in zlato obleko.

To so spoznavali že stari, n. pr. Platon, kateremu izmed pesnikov celó Homer ni povsem ugajal, to spoznava umetnost sama na najvišji stopinji. Le propadajoča umetnost in pokvarjeni ukus, nrvna slabost ali celó spridenost zahteva, naj se lepota ne ozira na nrvnost. A tudi tukaj velja pravilo, da naj človek ne loči, kar je Bog združil.

Dobro se zavedam, da s temi kratkimi črticami¹⁾ nisem vsestransko razkazal svojega predmeta. A načela so jasna in trdna. Sedaj bi bilo treba še natančneje seči v djanjske razmere in pokazati, kako delajo umetniki. A o tem predmetu — v bodočem letu.

¹⁾ Slovničarjem morebiti ni všeč, da sem rabil priloge: lepo, dobro — v samostalniškem pomenu: das Schöne i. dr. A povem naj jim nrvnost: potreba velja tudi nekaj, — drugače modroslovec ne more pisati.

